

Raszputyin: Élj és emlékezz!

A címe alapján szokványos háborús regénynek látszik Valentyin Raszputyin alkotása. Mintha a ma emberéhez szólna a cím figyelmeztetése — *Élj és emlékezz!* —, mintha a kegyeletadás, emlékállítás szándéka, a kívülállás, az ítélkezés pozíciója volna erősebb, s nem az azonosulásé, a katartikus élménybe való bevonásé. Pedig Raszputyin, amikor a második világháború végének történetét írja, amikor egy Angara menti kisfaluba visz el, nem visszatekinteni akar a múltra — az a múlt a jelen neki. Átéltető, újragondolható — de meg nem másítható jelen. „Az élet nem ruha — nem igazíthatsz rajta” —, fogalmazódik meg a regény alapállása a főhősnő sorsával kapcsolatban, s ez a görög sorstragédiák eleve elrendeltség gondolatával rokon „igazíthatatlanság” a mű legfőbb mondanivalója és formaszervező ereje egyben. A cím, „élj!” parancsa ez ellen a megváltoztathatatlanág ellen is szól: ha végigélted a háború megannyi kínját, ha épségben tudtál maradni, azután már — noha nincs vége a harcoknak — élj! Meg kell, hogy hátráljon a halál ennyi szenvedés láttán; az élethez, a családhoz, a szerelemhez a háború idején is joga van az embernek — ugyanezt kiáltja a cím másik része is: „... emlékezz, mindig emlékezz, ha élő leszek, ha holt, mi jó nekem és mi nem az”. Jó csak az élet lehet, csak a béke s nem a harcok, nem a halál állandó közelsége. Raszputyin regénye tehát az élet szépségeinek csodálására hív fel, ezzel az áttétellel emlékeztet a háborúra. Innen is, hogy eltér a megszokott fronttörténetektől.

Legfőbb újsága azonban a hősválasztásában van. Szovjet írók katonaszökevényről, a frontra menéskor fásulttá, rettegővé váló, aztán a háborút soha meg nem szokó, mindig a megsebesülésben reménykedő emberről nemigen beszéltek még együttérzéssel, megértéssel. A téma Csingiz Ajtmatov *Szemtől szembe* című alkotásában felmerül ugyan, de sokkal végtetesebben, az író távolító gesztusaival. Deheroi-zálna Raszputyin, az Élj és emlékezz! ellenpontja volna az olyan apoteózisszerű műveknek, mint Polevoj *Egy igaz embere?* A fiatal irkutszki író főhőse nem akaraterejében, bátorságában, eltökéltségében megnövesztett alak, nem a hazáért mindenre elszánt „igaz ember” — Guszkov a „vívódó ember”. Mégis itt szó mítoszrombolásról, a hősiesség elvetéséről. Raszputyin a csatamezőkről egy isten háta mögötti faluba teszi át a helyszínt — a háborús csaták távol folynak, különben is közeledik a győzelem napja, 1945 tavaszt írja a történelem. A döntő ütközetek, egy-egy ember sorsát meghatározók a lélekben zajlanak. Guszkov lelkében, aki sebesülése után megy ki a frontra, annyira várta a leszerelését, hogy nem tud nem megszökni a további harcok elől („Teljes lendületből nem lehet sarkon fordulni — elzuhan az ember”); felesége, Nasztonya lelkében, akinek el kell titkolnia, hogy a férje él; de megrázkód-tatást, próbatételt jelent a front azok számára is, akik — öregek, asszonyok s gyerekek — a hátszágban maradtak, akik nem befolyásolhatják, nem „igazíthatják” a sorsukat, egyet tehetnek csak: kivárják a harc végét, kivárják, megkímélte-e szeretteiket a háború, a halál. Az Élj és emlékezz! úgy ábrázolja ezt a hátszági életet, hogy ismét csak nem a hősi helytállás, eltökéltség példáit mutatja fel, nem a kollektív hősiesség eseteit sorolja — faluképe megkapóan emberi, az elesettek iránt érzett rokonszenvet árasztja, ez teszi bensőséggé. Ezzel függ össze a felelősség gondolatának újszerű fölvetése is. Nincs valami, ami a háború idején rajtunk is áll, amittől a férjünk, gyerekünk sorsa függ? — teszik föl maguknak újra és újra az önmarcangoló kérdést az asszonyok. S az író válasza: „Bizonyára idők kezdetétől törekedtek megfejteni az asszonyok ezt a titkot, mert nem bíztak a pusztá szerencsében; ám hiába: századról századra a maga ösztönére kellett, hogy hagyatkozzék mégis mindegyik, vak, szenvedélyes és bizonytalan imáira, s ha nem volt foganatja, hát magukban kerestek valami bűnt vagy hibát”.

A regény középponti alakjának, akivel indul s záródik is a történet, Nasztonyának minden asszonytársánál megfoghatóbban, gyakorlatiasabban kell feltennie a kér-

dést: mi az, ami tőle is függ. Pontosabban: csak tőle függ. Hiszen egyedül ő tudja, hol rejtőzködik a férje; csak ő tudja, hogy nem tűnt el, hogy él. Ezt a titkot kell megőriznie a férje szülei előtt is, az édesgyerekeikről kell hallgatnia. Ezt a titkot egy még nagyobb súlyosítja: gyermeket vár, s nem adhatja ki az apát. Nasztonya „szörnyűnek, félelmetesnek érezte, hogy ekkora terhet vegyen magára” — az Élő és emlékezz! erről az emberi-asszonyi teherbírásról, az önkéntelen bűnösségről beszél a legszebben. A fordítva életről: mert ahogy Nasztonya „fordult farkas”-nak látja a férjét, úgy mutatja magát a világ is fordultnak a feleség szemében. Nem örülhet, hogy annyi meddő év után gyereket vár; a normális házaseset nem hozta meg a gyerekáldást s a beteljesült szerelmet sem, akkor találunk igazán egymásra, amikor bújkálni kényszerülnek; nem örülhet a háború befejezésének, hisz férjének mint szökevénynek a jövője kiszámíthatatlan, mint frontharcos viszont talán átvészelte volna azt a néhány hónapot, a győzelem napjáig; anyósa akkor zavarja el a háztól, amikor a leghűségesebb a fiához. A férje cselekedetének súlya órá háruul tehát. Férjéé, aki szabadon akart rendelkezni önmagával, olyan időkben, amikor a háború rendelkezik az emberrel, s aki azt érte el, hogy sem ő, de a felesége különösen nem dönthet saját sorsa felől. Nasztonya sorsa férje önkényes lépésétől kezdve szinte végzetyszerűen halad a tragikus beteljesülés felé; dilemmája megoldhatatlan. Ha felfedi a háborús bűnöst, éppúgy árt magának, éppúgy fenyegeti a maga boldogságát, mint a hallgatással, a titoktartással. A halált választja-e a férjének, vagy a farkaséletet, a fokozatos elvadulását: a titok kimondásának vagy elhallgatásának ez a tétje. S választja végül — a maga halálát. Ezáltal a gyermekét. S közvetve a férjét, kinek utólag az adott értelmet a szökéshez, hogy a gyerekekben a vére folytatódik majd: a sors jóra fordította a bűnét, mégsem volt hiábavaló a dezertálása. Nasztonya önkéntes halálával valóban beteljesedett, amitől Guszkov annyira félt: mint szökevény nemcsak élőként vette magára a szegényt, de még az emléke is „örökkön szegyenkezni és bújkálni fog”. Halálában is a kivetettség jut majd osztályrészül — Nasztonyát viszont az övéik közé temetik el az asszonyok. Az együttérző, megértő írói alapállás így tudja megfogalmazni a maga ítéletét. A bűnt, a szökését így hagyja feloldatlanul a regény; így teljesedik be az ókori tragédiák tanulsága: az igazság semmi módon el nem rejthető, s csak tragikus vétségét növeli, ki késlelteti a feltárást és kimondását.

Az Élő és emlékezz! szerkezete erre a titokfeltárára épül. Guszkov szökése indokainak, bújkálása körülményeinek bemutatása, Nasztonya vívódásának érzékletes rajza alárendelődik annak a lényegi kérdésnek, hogy a szökevény hétköznapi, békés életbe való visszatérésének milyen esélyei vannak. Raszputyin írásművészetének nagyságára vall, hogy sohasem tételesen fogalmazódik meg ez a kérdés, s hogy a cselekményben mindvégig fenn tudja tartani a jó esély lehetőségét. Háborús bűnösségről lévén szó — törvények fölötti, ösztönök diktálta esély ez. Egy esendő lélek megmaradásának esélye, melyet csak erősít az a tény, hogy az élethez nem minden napian ragaszkodó ember élete vagy halála a tét. A dezertálás e ragaszkodásból is következhetett; ebből, hogy Guszkov inkább eltanulta a vadak üvöltését s szokásait, mintsem a halálnak adta volna magát. Az önként vállalt száműzetés is erőre mutat — az esélyre tehát. Az Élő és emlékezz! így egyensúlyoz, rendkívül finoman, remény és reménytelenség, élet és halál között, így teremti meg — a görög tragédiákhoz hasonlóan — újra és újra a bűn jóvátehetőségének lehetőségét; perel a szemlélet ellen, mely egyetlen tett alapján ítél, egyetlen tettet is végzetesnek tud. Raszputyin regénye az egyes ember cselekedeteinek érző mérlegelésére, árnyalt megkülönböztetésére hív. Nemcsak a racionális erőkkkel és tényekkel számol, de azokkal is, amelyek „vak, szenvedélyes és bizonytalan” imák elmondása közben születnek. „Kétoldalú álom”-ról beszél, a megézésnek, sejtéseknek nagy szerepet szán; anélkül, hogy babonákra hagyatkozna, azok kódéba burkolná alakjait. Ha a regénnyel kapcsolatban homályról egyáltalán beszélhetünk, akkor csak mint a balladák homályáról. A magát vízbe fullasztó asszony, a hegyekben bújkáló, farkassorsra jutott férj — balladába illő hősök. S oda illő a világ is, az isten háta mögötti kislelő, melyet tárgyyszerűen

aprólékos leírással idéz meg a regény. Ez a néprajzi hitelesség, szociográfiai pontosság is az Élő és emlékezz! nagy erénye — kiváló alkotássá azonban az újszerű hős-választás, a lélekrajz finomsága teszi. S az, hogy a sorsszerűség és a szabad akarat összefüggéseinek évezredek kérdéseit tudja föltenni s megválaszolni, a közelmúlttól szólván. Igaza van a regény fordítójának, *Harsányi Évának*, amikor ezt írja: „... jelentős írónak, a nagy hagyományok folytatójának tartom Valentyin Raszputyint”. (Magvető, 1976.)

MÁRKUS BÉLA

Ballada a kibernetikus székesegyházról

IVAN DRACS VERSEIRŐL

Gyakori, de valljuk be, korántsem általánosan érvényesülő pillanata a különböző nemzeti irodalmak közeledésének, hogy az átadó és a befogadó irodalmak belső értékrendje szerint egyként kívánatos, sőt elengedhetetlen egy-egy író vagy mű bemutatása.

Ivan Dracsról évek óta tudjuk, hogy a legtehetségesebb, legmarkánsabb arcélú fiatal ukrán költő. Néhány évvel ezelőtt az *Ukrán költők* antológiájában már letette a névjegyt, de a kiadvány természetéből következően még csak azt regisztrálhatta magyar olvasója, hogy Dracs valóban felerősíti nemzedéke hangját; azé a fiatal csapaté, amely az orosz költői „új hullám” ikertestvéreként, „hatvanasok” néven robbant be az irodalomba, s amely költői erőben, merész szókimondásában, a hagyományokhoz való hűségben éppúgy mint újjító szenvedélyében, méltó társa volt Voznyeszenszkijék mozgalmának. Ma már irodalomtörténeti tény, sőt közhely, hogy e nemzedék tagjai a XX. kongresszust követő tisztulási folyamatban érték költővé, amikor szinte az ő vállukon nyugodott a költői szó rehabilitálásának megannyi terhe. Dracson kívül *Lina Kosztenko*, *Vitalij Korotics*, *Mikola Vinhranovszkij* és a közben tragikus-fiatalon elhunyt *Vaszil Szimonenko* — a csoport akkori vezéregyénisége — kiállta a próbát, sőt fiatalos lendületükkel egyszerre mozgásba hozták a személyi kultusz éveiben nagy vérveszteséget szenvedett ukrán lírát is.

A hetvenes évekre aztán, miként Jevtusenkoék „új hulláma”, a „hatvanasok” mozgalma is elcsendesedett, miközben természetesen Dracs költői tájékozódásának iránya is módosult: újabban megjelenő köteteiben a harsányabb, publicisztikusabb hangvétel helyett a töprengőbb, gondolatibb versek váltak uralkodóvá, de ezalatt változatlan maradt Dracs sajátos, balladás hangvételű, a népköltészet egyedi és általánosítható vonásait a legmodernebb eszközökkel rokonító és találkoztató — a magyar lírában is oly termékeny — alkotói attitűdje. Kitérően érzékelteti ezt a változandóságában is állandó költői szemléletet Dracs most megjelent magyar versgyűjteménye, a *Ballada a kibernetikus székesegyházról*, amely tizenöt év termésének legjellemzőbb darabjait mutatja fel.

Ivan Dracs lírájában a ballada sajátos megújulásának, műfaji átváltozásának, módosulásának lehetünk tanúi. S ebben a mozdulatban a modern lírában közismert folklorizáló szándékon túl bizonyára az is közrejátszik, hogy a sajátosan ukrán, tehát lokálisnak tekinthető *duma* helyett Dracs a nemzetközibb, európaibb balladát szemelte ki költői stilizációjá tárgyául és eszközeül. Egy rövid felsorolás erejéig nézzük meg, mi mindenről ír Dracs balladát: *a hula-hopról, a vödörről, az elveszi-*